

ЕТНОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЕТНОТВОРЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Андрій ТЕЛЕГУЗ

кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології
Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

Володимир ЛУЦАЙ

кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології
Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

Анотація. У статті представлена авторська концепція етногенезу українців, що ґрунтується на здобутках етнологічної науки, історії, антропології, етнолінгвістики, етнографії, оскільки сучасна етнологія та суміжні науки виробили фундаментальні підходи до розуміння та обґрунтування етногенезу. Досліджується процес етногенезу українців від хронологічного рубежу між епохами бронзи і раннього заліза до часів Козаччини, визначено етапи етногенезу.

На думку авторів, розуміння досягнень етнологічної науки дає можливість звільнитися від заангажованості, чи то професійної, чи то етнічної, навіть політичної та ідеологічної, і неупереджено поглянути на складний процес етногенезу народу з тисячолітньою історією, який у XIX ст. почав широко використовувати самоназву «українці».

Ключові слова: етногенез, етногенетичний процес, етнос, нація, автохтонне населення, етнологія, скіфи, слов'яни, Русь, Козаччина, українці.

Питання походження українців досі остаточно не вирішене. Існує багато теорій, концепцій, праць видатних учених, але жодна з них не має точного та остаточного підтвердження, а тому проблема українського етногенезу породжує чимало дискусій серед вітчизняних і зарубіжних дослідників. Відтворення процесу формування українського етносу є важливою ланкою у виявленні родоvodu української нації, зрештою, ключем до неупередженого розуміння вітчизняної історії.

Етногенез українців став об'єктом досліджень професійних істориків, археологів, антропологів, етнолінгвістів, етнологів. Аналіз концепцій етногенезу українців приводить до цілком природного висновку, що більшість спроб розв'язання проблеми етногенезу українців стикаються з ключовим питанням етнічної історії України, що є відправною точкою початку етногенезу. Сучасна вітчизняна та зарубіжна етнологічна наука, завдячуючи виробленим науковим підходам до вирішення проблеми початку (або початків) зародження етносу, розв'язує питання відправної точки етногенезу початком етногенетичних процесів. Таким чином, дослідження етногенезу українців слід починати від історичного періоду, під час якого були започатковані етногенетичні процеси на території України. Сучасна вітчизняна етнологія переконливо засвідчує про започаткування етногенетичних процесів, зокрема, появу етномовних спільнот на основі споріднених племен та неперервність етнокультурного розвитку місцевого населення на території України в хронологічний рубіж між епохами бронзи і раннього заліза, який є відправною точкою етногенезу українців.

Надзвичайно важливим, з точки зору наукового підґрунтя аналізу проблеми етногенезу, є питання розуміння його природи. Етногенез розглядається етнологічною наукою як сукупність господарських, культурних, історичних та

природних процесів (помітних і непомітних, вибухових чи стрибкоподібних, пасивних чи активних). Поеднання цих процесів у ході наукового дослідження дає можливість виявити коріння всіх елементів, які брали участь у формуванні конкретних етносів, простежити зміни у формуванні фізичної подоби етносів і виділити основні етапи складання їх специфічного обличчя, визначити ті відправні орієнтири функціонування, за якими настає становлення нової етноутворюючої (етнічної) спільноти. Звичайно, в ході історичних процесів культурно-побутова специфіка етнічних спільнот та їхня внутрішня мозаїчність зазнають певних змін, змінюються також і мовно-культурні цінності, етнокультурна і етнополітична орієнтація, самоназва, соціальна структура тощо. Такими є суспільно-історичний та господарсько-культурний характер і популяційна природа етносів.

Сучасна етнологія та суміжні науки виробили фундаментальні підходи до етногенезу: доведення автохтонності (постійного проживання на етнічній території), спадкоємність від найдавніших часів у різних галузях матеріальної та духовної культури, дослідження спільних антропологічних рис, визначення часу складання територіальної та господарської спільноти, формування мовних і культурних особливостей, розвиток етнічної самосвідомості, спільна самоназва етносу, яка може змінюватись, тощо.

Розуміння досягнень етнологічної науки дає можливість звільнитися від заангажованості, чи то професійної, чи то етнічної, навіть політичної та ідеологічної, і неупереджено поглянути на складний процес етногенезу народу з тисячолітньою історією, який у XIX ст. почав використовувати самоназву «українці».

Автори дослідження вбачають оприлюдненням наукової концепції етногенезу відновити й підтримати дискусію, що спорадично спалахує

в наукових колах навколо проблеми етногенезу українців.

Для більш чіткого розуміння позиції авторів концепції етногенезу українців слід розглянути основні положення існуючих концепцій походження українців. Серед усього переліку праць сучасна етнологічна наука виділяє дві основні концепції етногенезу українців – автохтонну та міграційну. Автори автохтонної концепції вважають, що народ має органічний, спадковий зв'язок з найдавнішими мешканцями своєї землі, незважаючи на різні міграції, злиття чи змішування племен. Під спільними ознаками автохтонного походження українців розуміють: спільний фізично-етнічний тип; мовний фактор, ґрунтовно досліджений і вивчений мовознавцями, особливо топоніми і гідроніми; археологічні пам'ятки, які мають спільні риси, характерні лише для однієї території; основні види господарської діяльності – землеробство і скотарство, що спостерігаються по всій історичній вертикалі; мистецькі твори, зокрема кераміка, що мають характерні ознаки тільки певного географічного ареалу; світоглядно-обрядова система, що сформувалась і функціонувала протягом тривалого часу у праслов'янських і слов'янських народів [6].

Для огляду та історіографії автохтонної концепції авторами пропонується така її класифікація: трипільсько-арійська, ранньослов'янська, пізньосередньовічна.

Започаткував обґрунтування трипільсько-арійської теорії В. Хвойка [13], який першим відкрив трипільську культуру. Дану концепцію поділяють і розробляють Я. Пастернак [26] та Ю. Шілов [40].

Ранньосередньовічна концепція походження українців була сформульована в загальних рисах наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. такими українськими вченими, як М. Грушевський [9], М. Драгоманов [14], М. Максимович [24], М. Костомаров [21], В. Антонович [1]. Більшість сучасних вітчизняних дослідників етногенезу українців підтримують і уточнюють положення цієї концепції. В першу чергу слід згадати вчених Я. Дашкевича [12], Я. Ісаєвича [16], М. Брайчевського [7], О. Царука [37]. Обґрунтування даної концепції знаходимо у працях сучасних дослідників – Л. Залізняка [15], В. Барана [4], Г. Півторака [28], С. Сегеди [31], І. Данилевського [11].

Пізньосередньовічна концепція тісно пов'язана з теорією давньоруської народності і є її своєрідним продовженням. Творцем цієї концепції був радянський історик В. Мавродін [23]. Незмінними прихильниками пізньосередньовічної концепції, незважаючи на деякі її трансформації, залишається більшість російських і білоруських учених, зокрема В. Сєдов [32], Б. Рибаків [30], Г. Штихов [41], А. Кузьмін [22], І. Фроянов [38], а також окремі українські – П. Толчко [35], В. Балущок [3].

Представники міграційної концепції стверджують, що постійні міграційні хвилі, які прокочувалися територією України, були настільки всеохоплюючими та мали такі глибокі наслідки, що докорінно змінювали етнічну ситуацію, спричиняючи виникнення нових поліетнічних спільностей, зокрема формувалися з різних расових компонентів, не пов'язаних між собою походженням. Першим, хто спробував довести міграційну концепцію походження українців, був літописець Нестор – автор «Повісті временних літ». Він визначив прабатьківщину слов'ян,

включаючи землі по нижній течії Дунаю і Паннонію. Цю думку тривалий час поділяли історики XVIII – початку XX ст., наприклад С. Соловйов [33], В. Ключевський [18], П. Шафарик [44]. Прихильниками цієї теорії є сучасні вчені О. Трубачов [36], В. Петрухін [27], М. Артамонов [2], В. Королюк [20], М. Щукін [42], В. Кобичев [19]. Засновником аллохтоністичного, чи міграційністського, підходу до наукового вирішення етноісторичних проблем є російський славіст-філолог О. Шахматов [39].

Сучасна міграційна концепція включає два підходи до вирішення проблеми етногенетичного походження українців: азіатський і норманський.

Азіатська концепція походження слов'ян-українців розроблена О. Прицаком [29]. Схожі ідеї висунув український археолог Д. Березовець [5] та російська дослідниця О. Галкіна [8].

Засновниками норманської концепції були скандинавські історики Петрей де-Ерлезунда [25], О. Далін [10] та ін. Цю теорію розвинули німецькі вчені Г. Байер, Г. Міллер та А. Шльоцер [43]. Представниками норманської теорії були відомі російські історики М. Карамзін, М. Погодін, С. Соловйов [17]. У XX ст. з'являється неонорманська теорія, її представники – В. Мошин, М. Таубе, Ю. Вернадський та ін. [42].

Огляд стану наукової розробки проблеми етногенезу українців засвідчує, що наведені концепції оперують схожою доказовою базою, як то письмовими джерелами, даними археології, лінгвістики, антропології тощо. Однак дискусійність величезної кількості питань, зокрема специфіка джерельної бази дослідження етногенезу українців, впливи політико-ідеологічних чинників, ігнорування теоретичної бази етнології, даних етнографії про матеріальну та духовну культуру українців через призму етнокультурної тяглості, результатів досліджень зарубіжних етнологів, відомостей про етнічний розвиток інших народів, подібність етногенетичних процесів у загальноєвропейському і цивілізаційному контекстах, обґрунтовує потребу подальшого дослідження проблеми етногенезу українців.

Більш розлогий і ґрунтовний огляд найпоширеніших концепцій етногенезу українців міститься у журналі «Українознавство» [34].

Аналіз проблеми етногенезу українців слід розпочинати хронологічним рубежем між епохами бронзи і раннього заліза. Археологічні дослідження та сучасна етнологічна наука стверджують про оформлення саме в цей період господарсько-культурних та суспільно-родових рис місцевого населення, територіальної визначеності. Територія України тоді була заселена автохтонним населенням, предками якого були правобережні землеробські, лівобережні та південно-степові мисливсько-рибальські й скотарські племена, які ще не мали ознак етнічної спільності, але саме вони стали основою формування загального антропологічного типу автохтонного населення епохи раннього заліза. Від цих автохтонів, існування яких підтверджується лінгвістикою та археологією, що мали сукупні особливості культурно-господарського життя, зокрема однаковий побут, домобудівництво, обрядовість, економіка, територія, спільність духовного життя, слід виводити етногенез українців.

Осілий спосіб життя, уніфікована землеробсько-скотарська господарська культура, спільні риси матеріальної культури місцевого населення

призвели до утворення автохтонної етноутворюючої спільності на етнічній території України. Логіка розвитку суспільних процесів, положення сучасної етнологічної науки про етногенетичну сталість і відсутність кардинальних змін в етнічних й антропологічних ознаках домінуючого місцевого населення, аналіз обумовлених природно-кліматичними, ландшафтними особливостями господарської діяльності в лісостеповій зоні, а відтак і культурно-побутовими та мовними ознаками, дають підстави вважати племена скіфів (скитів, сківів) такою автохтонною етноутворюючою спільністю. Скіфи є одним із етноформуючих компонентів етногенезу українців.

На межі ер етногенетичні процеси на сучасній території України започаткували формування етнокультурної спільності шляхом інтеграції праслов'ян та автохтонних скіфських племен, що відома в науковій літературі під назвою *анти* або *військово-племінний союз антив*. Таким чином, другим етноформуючим компонентом етногенезу українців є слов'яни.

Велике переселення народів та подальші міграційні процеси позначилися етнокультурними впливами на етногенез антив, тобто українців, які, як уже зазначалося, мали спільне генетичне коріння з автохтонами лісостепової смуги та праслов'янами. Свідченням цьому є своєрідний симбіоз матеріальної культури скіфів і праслов'ян, що проявився у відносній єдності гончарної кераміки і металевих виробів, але різнотипності поховальної обрядовості, домобудівництва, ліпного посуду тощо.

Завершення великих міграцій, що поклали край етнічній нестабільності на сучасній території України, розселення слов'янських племен антив та склавинів на південь та південний захід сучасної території України дали новий потужний поштовх інтеграційним явищам, які проявлялися у прискоренні дифузійних етнічних процесів у господарській, культурній, лінгвістичній, релігійній сферах. На основі місцевих слов'янських племен, зокрема їх локальних культурних ареалів, поступово кристалізуються союзи племен, відомі в історичній літературі під назвами: поляни – Київщина і Канівщина, древляни – на київському Поліссі та східній Волині, уличі – у південному Подніпров'ї і Побужжі, тиверці – у межиріччі середнього Дністра й Пруту, дуліби – у верхів'ях Дністра та басейну Західного Бугу, хорвати – у Карпатському регіоні, сіверяни – на північному лівобережжі Дніпра. Слід зазначити, що союзи місцевих слов'янських племен у подальшому стають головним компонентом етнографічної мозаїчності і основою формування українських етнографічних земель: Галичини, Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Перемишльщини, Волині, Поділля, Буковини, Переяславщини, Київщини, Чернігівщини, Сіверщини та ін. Показово, що нині вони є невід'ємною складовою історико-етнографічного районування України.

Внаслідок виходу консолідаційних та державотворчих процесів на більш високий рівень, започаткованих ще в антський період етнічної історії українців утворенням військово-племінного союзу антив, оформлюються передумови формування ранньоукраїнської держави Русь. Русь, у свою чергу, незважаючи на потужні відцентрові тенденції, спричинені посиленням етногенетичних процесів у східних слов'ян і новими суспільно-економічними та політичними

умовами, стала ключовою умовою безперервності процесу етногенезу українців на цьому етапі етнічної історії. Характерними ознаками Руського етапу етногенезу є: етнічна свідомість руського етносу, що проявилася в психологічних установах, уявленнях про свій етнос, наявність групових стереотипів, спільне уявлення про історичну батьківщину, переконання членів етносу про їх спільне генетичне та історичне походження, усвідомлення своєї єдності (етногенетична належність та внутрішньоетнічна єдність); етнічна самосвідомість, що проявлялася в усвідомленні русичами (русами) своїх етнічних інтересів, появі та закріпленні етноніма та політоніма; етнічна ментальність, що мала прояви конкретних ознак характеру та темпераменту; релігія, що виражалася на початковому етапі у поширеному глибоко вкоріненому язичеському землеробському культі, його віруваннях та міфології, і у християнстві, яке виявило спроможність об'єднання етносу на релігійно-ідеологічному та духовному рівнях; внутрішня компліментарність, що упереджувала відцентрові тенденції в періоди загострення етнорозмежувальних процесів.

Поява ранньоукраїнської держави Русь засвідчила про започаткування процесів націєтворення у державотворчому етносі, що підтверджується наявністю національної ідентичності у суспільній свідомості. Проявами її були: історична територія, батьківщина, спільні міфи та історична пам'ять, спільна масова громадська культура, визначені юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства, спільна економіка, можливість вільно пересуватись у межах національної території.

Фундаментальний процес етногенезу, що проявився у високому розвитку етнічної культури, мови, збереженні основних антропологічних ознак, став забезпеченням сталості та невідворотності процесу етногенезу місцевого населення і збереженням його етнічного обличчя, незважаючи на зовнішні етнорозмежувальні процеси, спричинені Золотою Ордою, Польським Королівством та Великим князівством Литовським.

Період Козаччини ознаменував завершення основного етапу етногенезу українців, що характеризується оформленням традиційної народно-побутової культури та способу життя, духовної та матеріальної етнічної культури, мови, психічного складу та менталітету, стійкими господарськими та економічними зв'язками. Націогенез українців, спричинений здатністю нової національної еліти до ініціативи державотворення, відображеної у спробах створення національної держави, підкріпленій «ідеологічним рівнем» національної свідомості, національними символами і атрибутами, зародженням національної культури, вступив у принципово новий етап свого розвитку. Етнополітонім «козак», який згодом перестав виконувати етнооб'єднувальну функцію через запозичення сусіднім етносом історичної назви «руський» (русич, русин), еволюціонував у безальтернативну сучасну самоназву «українець».

Складні і часом суперечливі процеси етногенезу і націогенезу українців, позначивши синусоїдального розвитку, через властивості безперервності, перетікання занепаду у відродження, що характерне для більшості європейських народів, дали поштовх до зародження суверенної спільноти, яка у XIX–XX ст. акумулювалася у

новітніх цивілізаційних проявах – політиці, культурі, науці та економіці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук, В. Уляновський. – К., 1995. – 816 с.; Антонович В. Монографії по історії Западної і Юго-Западної Росії. – Київ, 1885 // <http://www.archive.org/stream/monografipoisto02antogooog#page/n4/mode/2up>
2. Артамонов М. Этногенез восточных славян. – Том 1. – Москва – Ленинград, 1941. – 288 с.; Артамонов М. Вопросы расселения восточных славян и советская археология // Проблемы всеобщей истории. – Л., 1967. – С. 29–69.
3. Балушок В. Етногенез українців. – К., 2004. – 230 с.; Балушок В. Коли ж народився український народ // Дзеркало тижня. – 2005. – №15; Балушок В. Як русини стали українцями // Дзеркало тижня. – 2005. – №27.
4. Баран В. Давні слов'яни. – К., 1998. – 333 с.; Баран В. Велике розселення слов'ян // Археологія. – 1998. – №2. – С. 30–37; Баран В., Баран Я. Історичні витоки українського народу. – К., 2005. – 208 с.; Баран В., Баран Я. Походження українського народу. – К., 2002. – 194 с.
5. Березовець Д. Слов'яни й племена салтівської культури // Археологія. – Т. XIX. – Київ, 1965. – С.47–67; Березовець Д. Про ім'я носіїв салтівської культури // Археологія. – Т. XXIV. – Київ, 1970. – С.59–74.
6. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. – К., 2002. – 254 с.; Фігурний Ю. Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз // Українознавство. – 2010. – № 3 (36). – С. 178–185.
7. Брайчевський М. Про походження українського народу // Матеріали до української етнології. – К., 1995. – Вип. 1 (4). – С.72–82; Брайчевський М. Проблема антів // Український історик. – Т. XXXIV. – Ч. 1–4(132–135). – Нью-Йорк – Торонто – Київ – Львів – Мюнхен, 1997. – С. 56–60; Брайчевський М. Етногенічні проблеми і походження українського народу // На службі Клію // Збірник наукових праць на пошану Л. Р. Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – Київ – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Львів, 2000. – С.137–155; Брайчевський М. Вибрані твори (історико-археологічні студії, публіцистика). – К., 2002. – 606 с.; Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. – К., 2001. – 606 с.
8. Галкина Е. Тайны Русского каганата. – М., 2002. – 429 с.
9. Грушевський М. Анти // Записки НТШ. – Львів, 1988. – Т. XXI. – Кн. I; Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Статті по славяноведенню. – СПб., 1904. – Вип. 1; Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. – <http://litopys.org.ua/hrs/hrs01.htm>
10. Далин О. История шведского государства. – СПб., 1805. – Кн. 1. – Ч. 1. – 472 с.; Лимонов Ю. «История о великом княжестве Московском» Петра Петрея // Скандинавский сборник. – Вип. 12. – Таллинн, 1967. – С. 260–270.
11. Данилевский И. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.): Курс лекций. – М., 1998. – 399 с.; Данилевский И. Замысел и название «Повести временных лет» // Отечественная история. – 1995. – № 5.
12. Дашкевич Я. Нація і утворення Київської Русі // Формування української нації: історія та інтерпретації // Матеріали круглого столу істориків України. – Львів, 1995. – С. 14–16; Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна: наука і культура. – К., 1993. – С. 44–53; Дашкевич Я. Учи неложними устами сказати правду: історична есеїстика. – К., 2011. – 828 с.
13. Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки. – Ч. 1: Переклади наукових праць та коментарі. – К., 2006. – 208 с.; Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки. – Ч. 2: Матеріали і дослідження. – К., 2006. – 76 с.; Хвойка В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена (с комментариями и иллюстрациями). – К., 2008. – 160 с.
14. Драгоманов М. Вибране («...мім задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Міщук Р. – К.: Либідь, 1991. – 688 с.; Драгоманов М. Положение и задачи науки древней истории. – <http://izbornyk.org.ua/drag/drag03.htm>
15. Залізняк Л. Стародавня історія України. – К., 2012. – 542 с.; Залізняк Л. Біля витоків етнічного поділу людства // Етнічна та етнокультурна історія України. – К., 2005. – С.5–68; Залізняк Л. Від склавинів до української нації. – К., 1997. – 256 с.; Залізняк Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність // Пам'ять століть. – 1996. – №2. – С. 2–14; Залізняк Л. Етногенез українців та їхніх сусідів з позицій сучасної етнології // Записки НаУКМА. – Т. 2. – 1997. – С. 52–60; Залізняк Л. Етногенез українців, білорусів та росіян // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 2–13; Залізняк Л. Походження українського народу. – К., 1996. – 80 с.; Залізняк Л. Походження українців на лещатах імперських міфів // Магістеріум. – Вип. 20. – Археологічні студії. – К., 2005. – С. 94–100; Залізняк Л. Походження українців за даними сучасної етнології // Дзеркало тижня. – №24. – 23 червня 2007. – http://dt.ua/SOCIETY/pohodzhennya_ukrayintstv_z_danimi_suchasnoyi_etnologiyi-50459.html; Залізняк Л. Проблема етногенезу українців з позиції сучасної європейської етнології // Магістеріум. Археологічні студії. – К., 2001. – С.49–56.
16. Ісаєвич Я. Етнічне коріння української нації // Формування української нації: історія та інтерпретації // Матеріали круглого столу істориків України. – Львів, 1995. – С. 17–22; Ісаєвич Я. Початок державності і ранні етапи формування східнослов'янських народів // Етнічна самосвідомість: національна культура. – К., 1991. – С. 17–24; Ісаєвич Я. Походження українців: історіографічні схеми і політика // Матеріали до української етнології. – К., 1995. – Вип. 1 (4). – С.103–114.
17. Карамзин Н. История государства Российского: В 12 т. – СПб., 1816–1826. – http://az.lib.ru/k/karamzin_n_m/index.shtml#gr2; Соловьёв С. История России: В 29 т. – СПб., 1851–1879 // <http://www.magister.msk.ru/library/history/history1.htm>; Погодин М. Древняя Русская история до монгольского ига. – Москва, 1871. – http://krotov.info/libr_min/16_p/og/odin3.htm
18. Ключевский В. Курс русской истории: В 5 частях. – СПб., 1904. – <http://runivers.ru/lib/book3102/9767/>
19. Кобычев В. В поисках прародины славян. – М., 1973. – 168 с.
20. Королюк В. Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. – М., 1976. – 265 с.
21. Костомаров М. Закон Божий (Книга буття українського народу). – Київ, 1991. – 40 с.; Костомаров Н. Славянская мифология. – К., 1994. – <http://www.litopys.org.ua/kostomar/kos10.htm>; Костомаров Н. Две русские народности // Основа. – СПб., 1861. – №3. – С. 33–80.
22. Кузьмина А. Славяне и Русь. Проблемы и идеи. Трехвековой спор в хрестоматийном изложении. – М., 1998; Кузьмин А. Начало Руси. Тайны рождения русского народа. – М., 2003. – 425 с.; Кузьмин А. Откуда есть пошла Русская земля: В 2 кн. – М., 1986. – 1404 с.
23. Мавродин В. Образование Древнерусского государства и формирование древнерусской народности. – М., 1971. – 192 с.; Мавродин В. Происхождение русского народа. – Ленинград, 1978. – 184 с.
24. Максимович М. Об употреблении названий «Россия» и «Малороссия» в Западной Руси. – <http://ukrstor.com/ukrstor/maximowic.html>; Максимович М. Собрание сочинений: В 3 т. – К., 1876. – Т. 1: Отдел исторический. – С. 395–474; Погодин М. Письма М.П. Погодина къ М.А. Максимовичу. – СПб., 1882. – <http://ftp2.mnib.org.ua/mnib459-Pogodin.pdf>; Максимович М. Откуда идет русская земля. По сказанию Несторовой повести и другим старинным писаниям русским. – Киев, 1837. – 148 с. – <http://www.rare.univ.kiev.ua/>

- ukr/showbook/showbook.php3; Бевзенко С. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. – К., 1991. – 231 с.
25. Меркулов В. Варяго-русский вопрос в немецкой историографии первой половины XVIII века: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.09: Москва, 2003. – 207 с.; Реляция Петра Петрея о России начала XVII века / Сост. Ю. Лимонов. – М., 1976. – 120 с. – <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Petrej/frameset.htm>
26. Пастернак Я. Археология Украины. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. – Торонто, 1961. – 603 с.
27. Петрухин В. «Дунайская прародина» и расселение славян // Концепт движения в языке и культуре. – М., 1996. – С. 371–383; Петрухин В. Дунайская предистория славян и начальная Русь // Истоки русской культуры: Археология и лингвистика. – М., 1997. – С. 139–144; Петрухин В. Славяне: Учеб. пособие для дополнительного образования. – М., 1999. – 110 с.; Петрухин В. Древняя Русь. IX в. – 1263 г. – М., 2005. – 190 с.; Петрухин В. Начало этнокультурной истории Руси. – М., 1995. – 245 с.; Петрухин В. О начальных этапах формирования древнерусской народности и распространении названия Русь в свете данных погребального обряда // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. – М., 1990. – С. 207–216; Петрухин В., Мельникова Е. Название «Русь» в этнокультурной истории древнерусского государства (IX–X вв.) // Вопросы истории. – 1989. – № 8. – <http://ulfdalir.ru/literature/0/1962>; Петрухин В., Раевский Д. Очерки истории народов России в древности и раннем средневековье. – М., 2004. – 415 с.
28. Півторак Г. Деякі методологічні проблеми дослідження етно- і глотогенезу східних слов'ян на сучасному етапі // Мовознавство. – 2010. – № 2–3. – С. 8–29; Півторак Г. Походження українського народу та української мови // Вісник НАН України. – 1996. – № 9–10. – С. 16–21; Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – К., 2004. – 180 с.; Півторак Г. Українці: Звідки ми і наша мова. – К., 1993. – 200 с.
29. Прицак О. Походження Русі: стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – К., 1997. – Т. 1. – 1080 с.; Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – Т. 2. – К., 2003. – 1304 с.; Прицак О., Голб Н. Хазарско-еврейські документи X века. – Москва – Иерусалим, 1997. – 239 с.
30. Рыбаков Б. Первые века русской истории. – М., 1987. – 238 с.; Рыбаков Б. Ремесло Древней Руси. – М., 1958. – 784 с.; Рыбаков Б. Рождение Руси. – М., 2004. – 448 с.; Рыбаков Б. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н.э. – первой половине I тыс. н.э. – М., 1993. – 335 с.
31. Сегеда С. Антропологічний склад давньоруського населення // Давня історія України. – К., 2000. – Т. 3. – С. 505–514; Сегеда С. Антропологічний склад українського народу. – К., 2001. – 256 с.; Сегеда С. Антропологічні риси творців трипільської культури // Народна творчість та етнологія. – 2005. – № 3. – С. 18–21.
32. Седов В. Восточнославянская этноязыковая общность // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 3–16; Седов В. Древнерусская народность. – М., 1999. – 316 с.; Седов В. Славяне в раннем средневековье. – М., 1995. – 416 с.; Этногенез ранних славян // Вестник РАН. – Т. 73. – 2003. – № 7. – С. 594–605.
33. Соловьев С. История России с древнейших времен: В 29 т. – СПб., 1851–1879. – http://az.lib.ru/s/solowxew_sergej_mihajlowich
34. Телегуз А., Юрченко В. Історіографічний огляд концепцій етногенезу українців в етнології // Українознавство. – 2012. – № 3. – С. 141–145.
35. Толочко П. Теоретичні проблеми вивчення давньої історії України // Археологія. – 2005. – № 2. – С. 3–11; Толочко П. Древнерусская народность. – СПб., 2005. – 220 с.; Толочко П. Древнерусская народность. Воображаемая или реальная. – К., 2010. – 301 с.
36. Трубачев О. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования. – Москва, 2003. – 495 с.; Трубачев О. Языкознание и этногенез славян. Древние славяне по данным этимологии и ономастики // Вопросы языкознания. – М., 1982. – № 4. – С. 10–26; Трубачев О. Языкознание и этногенез славян. Древние славяне по данным этимологии и ономастики // Вопросы языкознания. – М., 1984. – № 3. – С. 18–29; Трубачев О. Языкознание и этногенез славян. Древние славяне по данным этимологии и ономастики // Вопросы языкознания. – М., 1985. – № 4. – С. 3–17; Трубачев О. Языкознание и этногенез славян. Древние славяне по данным этимологии и ономастики // Вопросы языкознания. – М., 1985. – № 5. – С. 3–14.
37. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. – Дніпропетровськ, 1998. – 329 с.; Полюга Л. Зміна традиційного поділу слов'ян та їх мов: Пам'яті талановитого вченого [О. Царука] // Аудиторія. – 2000. – № 1. – С. 4–12.
38. Фроянов И. Начала Русской истории. Избранное. – М., 2001. – 976 с.; Фроянов И. История России с древнейших времен до начала XX века. – М., 1998. – 228 с.; Фроянов И. Начало христианства на Руси. – Ижевск: Удмуртский университет, 2003. – 276 с.
39. Шахматов А. Сборник статей и материалов / Под ред. акад. С. Обнорского. – М.; Л., 1947. – 474 с.
40. Шилов Ю. Давня історія України в контексті світової цивілізації. – К., 2008. – 278 с.; Шилов Ю. Истоки славянской цивилизации. – К., 2004. – 704 с.
41. Штыхов Г. Древнерусская народность: реалии и миф // Этногенез и этнокультурные контакты славян: Труды VI Международного конгресса славянской археологии. – Т. 3. – М., 1997. – С. 376–385.
42. Щукин М. О трех путях археологического поиска предков раннеисторических славян. Перспективы третьего пути // Археологический сборник Государственного Эрмитажа. – Л., 1987. – Вып. 28. – С. 103–118; Щукин М. Готский путь (Готы, Рим и Черняховская культура). – СПб., 2005. – 592 с.; Щукин М. Рождение славян. Из истории вопроса. Два пути ретроспективного поиска // Стратум. Структуры и катастрофы. – СПб., 1997. – <http://krotov.info/history/09/3/schukin.html>
43. Duczko Wladyslaw. Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe. – Leiden: BRILL, 2004. – 289 с. – <http://books.google.com.ua/books?id=hEawXSP4AVwC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>; Клейн Л. Спор о варягах. – СПб.: Евразия, 2009. – 400 с.
44. Safarik Pavel Josef. Slovanske starozitnosti. – Prag, 1837. – 1005 s. – <http://books.google.ru/books?id=0sLUAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>; Safarik P.J. Slowansky narodopis. – Prag, 1842. – 199 s. – <http://www.archive.org/details/slowansknrodopi00afgoog>

Андрей Телегуз

Владимир Луццай

Этнологическая концепция этнообразования украинцев

Аннотация. В статье представлена авторская концепция этногенеза украинцев, основанная на достижениях этнологической науки, истории, антропологии, этнолингвистики, этнографии, поскольку современная этнология и смежные науки выработали фундаментальные подходы к пониманию и обоснованию этногенеза. Исследуется процесс этногенеза украинцев от

хронологического рубежа между эпохами бронзы и раннего железа до времен Казатчины, определены этапы этногенеза.

По мнению авторов, понимание достижений этнологической науки позволяет освободиться от заангажированности, будь то профессиональной или этнической, даже политической и идеологической, и беспристрастно взглянуть на сложный процесс этногенеза народа с тысячелетней историей, который в XIX в. стал широко использовать самоназвание «украинцы».

Ключевые слова: этногенез, этногенетический процесс, этнос, нация, автохтонное население, этнология, скифы, славяне, Русь, Казатчина, украинцы.

Andriy Teleguz

Volodymyr Lushchai

Ethnologic conception of Ukrainians' ethno-building

Annotation. In this article the author's conception about Ukrainians' ethno genesis which is based on the achievements of ethnological science, history, anthropology, ethno-linguistic and ethnography since modern ethnology and adjacent sciences have produced fundamental approaches to the understanding and argumentation of ethno genesis. A process of Ukrainians' ethno genesis from chronological border between bronze and early iron epochs to the times of Cossacks is researched and stages of ethno genesis are determined.

According to the author's thought the understanding of ethnological science achievements gives an opportunity to get free from dependence either from professional or ethnic and even political and ideological and impartialityly look at a complicated process of nation's ethno genesis with a thousand ears history which in the XIXth century started to use own name «Ukrainians».

Key words: Ethno genesis, ethno genetic process, ethnos, nation, autochtonal population, ethnology, Scythians, Slavs, Rus, Cossacks, Ukrainians.

Поява ранньоукраїнської держави Русь засвідчила про започаткування процесів націєтворення у державотворчому етносі, що підтверджується наявністю національної ідентичності у суспільній свідомості. Проявами її були: історична територія, батьківщина, спільні міфи та історична пам'ять, спільна масова громадська культура, визначені юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства, спільна економіка, можливість вільно пересуватись у межах національної території.

Фундаментальний процес етногенезу, що проявився у високому розвитку етнічної культури, мови, збереженні основних антропологічних ознак, став забезпеченням сталості та невідворотності процесу етногенезу місцевого населення і збереженням його етнічного обличчя, незважаючи на зовнішні етнорозмежувальні процеси, спричинені Золотою Ордою, Польським Королівством та Великим князівством Литовським.